

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО
І ПОРІВНЯЛЬНЕ ПРАВознавство

УДК 347.4

П. Д. ГУЙВАН

**ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПРО ВИЗНАЧЕНІСТЬ
ПРАВОВИХ НОРМ У СФЕРІ ЇХ ЗАСТОСУВАННЯ**

Проведене дослідження принципів організації справедливого правозастосування, виходячи з засад, встановлених Конвенцією 1950 року. Проаналізовано ефективність прецедентної практики Європейського суду щодо розширеного тлумачення та використання її засадничих принципів. Встановлені основні параметри права на справедливий розгляд справи, включаючи і право на доступ до суду. Відмічені недоліки національної судової системи стосовно визначеності при винесенні конкретних рішень.

Ключові слова: справедливий суд, правова визначеність, прецедент.

**Гуйван П.Д. Отдельные вопросы об определенности правовых норм
в сфере их применения**

Проведено исследование принципов организации справедливого правоприменения, исходя из основ, установленных Конвенцией 1950 года. Проанализирована эффективность прецедентной практики Европейского суда по расширительному толкованию и использованию ее основных принципов. Установлены основные параметры права на справедливое рассмотрение дела, включая и право на доступ к суду. Отмечены недостатки национальной су-

дебной системы в отношении определенности при вынесении конкретных решений.

Ключевые слова: справедливый суд, правовая определенность, прецедент.

Guyvan Petro. Some questions about the certainty of legal norms in the sphere of their application

This paper focuses on the principles of the organization of fair enforcement, based on the foundations established by the 1950 Convention. It analyzed the effectiveness of the case law of the European Court of broad interpretation and use of its basic principles. The basic parameters of the right to a fair trial, including the right to access to the court, are established. The shortcomings of the national judicial system with regard to certainty in making specific decisions are noted.

Keywords: fair trial, legal certainty, precedent.

Відповідно до ст. 6 Конвенції 1950 р. право на справедливий судовий розгляд є однією з визначальних правових ідей, які забезпечують захист прав особи. В літературі обстоюється теза, згідно з якою воно складається з інституціональних і процесуальних елементів. До інституціональних елементів належать вимоги до суду як установи, а це, насамперед, незалежність, неупередженість, створення на підставі закону. Процесуальні складові — це мінімальні вимоги щодо процедури судового розгляду, зокрема публічність, забезпечення наданих процесуальним законом прав учасникам судового розгляду, змагальність, розумний строк розгляду справи, виконання остаточного судового рішення тощо¹. Втім, зазначені вимоги до сутності права на справедливий суд прописані у самому тексті статті 6. Між тим, з огляду на те, що застосування та тлумачення при цьому сутності кожного припису Конвенції, у тому числі — права на справедливий суд, здійснюється Європейським судом з прав людини, тут існують свої особливості, які необхідно враховувати.

Дослідженню питань сутності юридичних гарантій, передбачених Конвенцією 1950 року та викладених і сформульованих у рі-

шеннях Європейського суду, присвячені численні праці науковців, зокрема, таких, як К.В. Андріанов, В.В. Костицький, У.З. Коруц, П.А. Лаптев, В.С. Стефанюк, С.Р. Тагієв та деякі інші. Разом з тим, проблематика, пов'язана з вивченням правової природи рішень ЄСПЛ та їхньої адаптації до національного правозастосовного майданчику з огляду на багатоманітність проявів та важливість результату, залишається вельми актуальним. Тож, метою статті є концептуальне вивчення та розкриття значення і ролі принципу справедливого судочинства в процесі розвитку національної правової системи. Також буде визначено ефективність та дієвість прецедентного права для вдосконалення правозастосування в Україні.

Правовою доктриною, на якій ґрунтується діяльність Європейського суду, є судовий прецедент, який прийшов із англосаксонської системи права. У такий спосіб відбулося певне злиття правових систем, позаяк методологія та юридична техніка створення та застосування прецеденту була визнана необхідною для використання у діяльності Європейського суду. Прецедент як юридичне явище має ту особливість, що до його змісту входить обов'язковість для органів судової влади їх попередніх рішень – **stare decisis** (стояти на вирішеному). У такому випадку судді посилаються не лише на тези із судових рішень, а послуговуються при винесенні рішення у справі, що розглядається, також доктринальними джерелами права та іноземними прецедентами². За своєю структурою судовий вердикт, який має прецедентний характер, містить дві частини: *ratio decidendi* і *obiter dictum*. Перша, *ratio decidendi* – це та частина рішення суду, в якій викладаються норми права, на основі яких було вирішено цю справу. В ній містяться принципи права, на за якими суд приймає рішення. Саме ця частина рішення буде обов'язковою для всіх наступних рішень судів, якщо їм доведеться розглядати аналогічні справи. *Ratio decidendi* формує правову основу, що має нормативний характер і повинна застосовуватися стосовно всіх інших осіб, а не тільки сторін у цієї справи. Таким чином, *ratio decidendi* є нормою прецедентного права³. Друга частина рішення - *obiter dictum*, це зауваження та висновки суду, зроблені ним з питань, які безпосередньо

не стосуються предмета судового рішення. На відміну від *ratio decidendi*, дані положення не дають змоги формулювати певний принцип права й не обґрунтовують рішення суду. Це виголошене у рішенні правоположення, яке не претендує на безпосереднє вирішення спірного питання між сторонами, але яке пояснює або ілюструє головний принцип вирішення спору⁴.

Разом з тим, відмежування *ratio decidendi* та *obiter dictum* на практиці не є простим⁵. Для цього, передовсім, слід проаналізувати призначення та спрямованість конкретної вказівки суду: направлена вона на вирішення конкретного спору, чи дає загальну оцінку ситуації. Так, у рішенні у справі «Салгуйейру да Сілва Мота проти Португалії» ЄСПЛ перевірів дві можливості: чи є фактор, взятий до уваги Лісабонським апеляційним судом (гомосексуальна орієнтація заявника), просто *obiter dictum* (принагідно сказаний) і не мав прямого впливу на винесення остаточного рішення, чи навпаки, був вирішальним чинником. Для цього Суд розглянув рішення Лісабонського апеляційного суду і підкреслив, що останній, дізнавшись про відсутність достатніх підстав для позбавлення матері її батьківських прав, які вона отримала за домовленістю з чоловіком, також визнав, що: «...навіть якби це було не так, ми вважаємо, що піклування про дитину необхідно залишити за матір'ю». При цьому апеляційний суд, взявши до уваги, що заявник був гомосексуалістом і жив з іншим чоловіком, постановив, що: «дитина має жити у звичайній португальській сім'ї» і що «немає необхідності визначати, є гомосексуальність хворобою чи сексуальною орієнтацією щодо інших людей однакової статі. У будь-якому з цих випадків, це ненормально, і дитина не повинна вирости під впливом ненормальних умов». На думку Суду, ці положення рішення Лісабонського апеляційного суду були не тільки прямолінійні, невдалі або просто *obiter dicta*. Вони наводили на думку, що гомосексуальність заявника була вирішальним чинником у винесенні остаточного рішення, а отже, породила різницю, зумовлену сексуальною орієнтацією заявника, проводити яку Конвенція забороняє. На користь цього висновку свідчить те, що при винесенні рішення щодо права заявника спіл-

куватися з дитиною апеляційний суд радив заявникові не розкривати дитині під час спілкування з нею, що він живе з іншим чоловіком «як подружжя»⁶.

Тож, окремі судові твердження та зауваження, які самі по собі не створюють прецеденту (в класичному розумінні), тим не менше, з огляду на авторитетність суду, що їх прийняв, істотно впливають на практику інших судів⁷. Власне, окремі гарантії, які забезпечуються застосуванням ЄСПЛ принципу правової визначеності, мають значення *obiter dictum* (в скороченому варіанті – *obiter* або *dicta*). Відтак, судовий прецедент, із точки зору правової природи, являє собою «рішення по конкретній справі, що є обов'язковим для судів тієї ж або нижчої інстанції при вирішенні аналогічних справ або служить зразком тлумачення закону, які не мають обов'язкової сили»⁸.

Сам ЄСПЛ у своїх постановках керується своєю попередньою практикою, однак при цьому він не зв'язаний суб'єктивним складом прецеденту. При викладі своїх рішень за скаргами проти України ЄСПЛ посилається на свою прецедентну практику у справах проти інших держав. І це відповідає принципу правової визначеності. Використовуючи прецедент, ЄСПЛ постійно доповнює зміст висновків, тлумачачи сутність принципів, та час від часу змінює свої правові позиції. На думку більшості науковців така концепція є виправданою, оскільки, хоча можливість зміни судової практики не сприяє правовій визначеності, однак слід мати на увазі, що існує діалектична суперечність між правовою визначеністю і розвитком права. Останнє, із зрозумілих причин, має тенденцію до динамічного розвитку, а отже, судова практика також повинна змінюватись⁹.

Варто зауважити, що в процесі правозастосування та супутнього йому тлумачення норм права, а також при безпосередньому прийнятті рішення у конкретній справі уповноваженим органом або посадовою особою принцип сутнісного застосування конкретних норм міжнародного права поширюється не лише на писані акти, а й на загальні правила оцінки законодавства в цілому. Бо в процесі неодмінно виникне питання: чи застосувати одноманітно правову

норму, логічно вилучаючи з неї зміст, чи відповідно до обставин справи, керуватися справедливістю (як, до речі, досить абстрактною оціночною категорією) та принципом верховенства права. Конфлікт між справедливістю і правовою стабільністю (яка й полягає у одноманітному дотриманні змісту правових норм, без огляду на те, чи відповідає цей зміст засадам справедливості), може бути вирішений наступним чином. Позитивне й наділене владною санкцією право має пріоритет навіть тоді, коли воно за змістом несправедливе та недоцільне. Виняток становлять лише ті ситуації, коли діючий закон стає кричущо несправедливим, несумісним зі справедливістю, коли закон як «несправедливе право» категорично відкидає та заперечує справедливість. Неможливо розмежувати випадки «законодавчого неправу» і закону, діючого всупереч своєму несправедливому змісту. Проте можна чітко визначити: коли до справедливості навіть не прагнуть, а коли рівність, яка становить основу справедливості, свідомо заперечується у правотворчому процесі, тоді закон є не лише «несправедливим правом», а навіть більше того – він є неправовим за своєю природою, адже право, включаючи позитивне, не можна визначити інакше, ніж порядок і сукупність законів, покликаних за сутністю своєю слугувати справедливості. В цьому полягає сутність відомої «формули Радбруха»¹⁰.

Вивчення юридичної природи рішень Європейського суду з прав людини дозволяє дійти висновку про їх обов'язкову силу для всіх суб'єктів права, а не лише осіб, що приймали участь у конкретному розгляді, а тлумачення, що міститься у цих висновках є, по суті, судовою правотворчістю. Особливо це стосується тих галузей права, які містять значні прогалини. Тож, враховуючи серйозний обсяг творчої діяльності ЄСПЛ щодо тлумачення основоположних ідей Конвенції на підставі прецедентної практики слід звернути увагу на ширшу класифікацію його елементів, ніж то буквально прописано у ст. 6. Отже, вимоги юридичної певності при здійсненні правозастосування, хоча вони прямо не задекларовані в Конвенції, мають обов'язково реалізовуватися відповідними суб'єктами. Іншими словами, право на справедливий суд можна розглядати у

двох аспектах: у вузькому, що відображають положення ст. 6 Конвенції 1950 р., і в широкому, як його трактують у рішеннях Європейського суду з прав людини, включаючи вимоги певності законодавства та судочинства. Скажімо, з дотриманням принципу правової визначеності пов'язано судове уточнення (конкретизація) правових термінів та окремих нечітких положень, що містяться у законі, тобто зменшення невизначеності нормативно-правових актів стосовно кожного конкретного випадку. Судовою правотворчістю такого роду гарантується закріплення довіри до права, що системно входить до елементів принципу правової держави (верховенства права). Це, в свою чергу, забезпечує громадянам можливість впевнено планувати свою поведінку, очікувати чітких, зрозумілих, непротиричливих та визначених правових норм, передбачати можливі наслідки застосування державного примусу за порушення норм права.

Досить часто у дослідники ототожнюють поняття «право на суд» із поняттям «права на справедливий судовий розгляд». В той же час, українське судочинство не завжди дотримується такої ж позиції, вважаючи, що буквальний зміст припису статті 6 Конвенції охоплює лише саму процедуру здійснення судочинства і має очевидні процесуальні ознаки, котрі проявляють своє вираження після початку розгляду справи і до його закінчення. З огляду на важливість даного питання, ЄСПЛ свого часу дав конкретне тлумачення змісту поняття права на справедливий судовий розгляд, і наразі у численних рішеннях саме його і притримується. Зокрема, у справі «Горнсбі проти Греції» Суд вказав, що, відповідно до усталеного прецедентного права, пункт 1 статті 6 гарантує кожному право на звернення до суду або арбітражу з позовом стосовно будь-яких його цивільних прав та обов'язків. Таким чином, ця стаття проголошує "право на суд", одним з аспектів якого є право на доступ, тобто право подати позов з приводу цивільно-правових питань до суду¹¹. Відтак, поняття права на справедливий суд охоплюється змістом права на справедливий судовий розгляд, яке є дещо ширшим поняттям зі складною структурою. Відповідно до викладеного вище,

воно в якості елемента містить право на суд, і, як піделемент, - право на доступ до суду. І, хоча буквальне розуміння формулювання відповідної статті Конвенції 1950 року не містить закріплення доступу до суду як складової частини права на справедливий розгляд, але то далєбі не означає, що дане право виключає чи не враховує настїльки важливої категорії, як доступ до суду.

Вимоги, які випливають з визначеності у процесі правозастосування, передбачають, що нормативно-правові акти повинні виконуватись, має існувати практика уточнення (конкретизації) змісту таких актів, повинна застосовуватися практика однакового застосування закону та рішення судів повинні бути остаточними й обов'язковими та підлягати виконанню¹². Між тим, існують численні приклади, які наочно ілюструють, що не досить чїткі та визначені приписи законодавця у одній і тїй же сферї регулювання шляхом різного їх тлумачення при застосуванні можуть призводити до прийняття абсолютно протилежних рішень, і це є проявом невизначеності правової системи. Іноді суперечливі положення нормативного акту, що не дозволяє досягти визначеності у правовому регулюванні, містяться в одному й тому документі. Сказане, приміром, часто проявляється при винесенні заочних рішень. Питання щодо винесення судом заочного рішення та його перегляду детально висвітлені Верховним Судом України в узагальненні «Практика ухвалення та перегляду судами заочних рішень у цивільних справах»¹³. В ньому сказано, що за змістом відповідної норми ЦПКУ проведення заочного розгляду справи (а відтак і перегляд заочного рішення) можливе лише у разі наявності умов, визначених у цій нормі. Законодавець встановив, що у разі неявки в судове засідання відповідача, який належним чином повідомлений і від якого не надійшло відзиву та повідомлення про причини неявки або якщо зазначені ним причини визнані неповажними, суд може ухвалити заочне рішення на підставі наявних у справі доказів, якщо позивач не запечучує проти такого вирішення справи.

Таким чином, суди повинні дотримуватись таких умов проведення заочного розгляду справ: неявка відповідача в судове засі-

дання; належне повідомлення відповідача про час і місце судового засідання; відсутність поважних причин неявки відповідача; відсутність відзиву та клопотання відповідача про розгляд справи за його відсутності; відсутність заперечень позивача проти заочного розгляду справи. Лише за наявності всіх цих умов суд може провести заочний розгляд справи. Отже суд до постановлення ухвали про заочний розгляд справи обов'язково повинен перевірити факт повідомлення відповідача належним чином про час і місце судового засідання. Повідомлення сторін про час і місце розгляду справи повинно проводитися відповідно до вимог статті 128 ЦПК. При цьому в матеріалах справи повинні бути належні докази такого повідомлення. Якщо відповідні докази відсутні, то відповідач не може вважатися повідомленим належним чином, і підстав для заочного розгляду справи не існує.

В той же час, Ожтябрьський районний у м. Полтаві суд прийняв до розгляду скаргу на «заочне» рішення, яке, насправді, таким не було, і розглянув його по суті¹⁴. Попри те, що суд, зрештою, відмовив відповідачеві у задоволенні заяви про перегляд рішення, він не маючи повноважень на здійснення, все ж здійснив дію, яка порушила права позивача. Адже, у такий спосіб місцевий суд фактично відновив строк на оскарження рішення до апеляційного суду. Бо у разі відмови у задоволенні заяви про перегляд заочного рішення місцевим судом, така відмова може бути оскаржена в апеляційному порядку упродовж 10 днів після її проголошення. Тоді як, за правильного правозастосування суд мав закрити провадження щодо даного перегляду з огляду на відсутність у нього необхідної юрисдикції. Тоді б десятиденний строк на апеляційне оскарження рішення місцевого суду обчислювався від дати ознайомлення з ним позивачем.

Маємо ситуацію, коли місцевий суд вчинив дію, яка не передбачена процесуальним законом і не відноситься до компетенції суду першої інстанції. То є серйозним порушенням. Це зафіксовано в рішеннях Європейського суду з прав людини, які є джерелом національного права. Застосування національним судом способів

судочинства, які він не має права застосовувати, визнається ЄСПЛ порушенням пункту 1 статті 6 Конвенції, який у відповідній частині передбачає таке: «Кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи... **незалежним і безстороннім судом, встановленим законом**, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру...». Відповідно до висновків ЄСПЛ, викладених у справі «Верітас проти України»¹⁵, «перевищивши свої повноваження, які були чітко викладені у кодексі, суд не може вважатися «судом, встановленим законом» у значенні пункту 1 статті 6 Конвенції (див. також рішення у справі «Сокуренко та Стригун проти України»¹⁶).

Отже, роль судів у досягненні юридичної визначеності при застосуванні правових норм шляхом здійснення локальної творчої діяльності щодо їхньої оцінки вельми значима. Правозастосовна конкретизація фактично створює загальне правило застосування юридичних норм у відношенні до тих чи інших життєвих обставин. Абстрактна юридична норма переводиться в конкретне правило, що застосовується до певної обставини, факту, їх сукупності, індивідуалізується, виробляються «конкретні форми реалізації дозволеного нормою загального типу поведінки». У рамках правозастосовної конкретизації неможливе створення нової юридичної норми, але внаслідок неї в правове регулювання вноситься певний елемент новизни, який разом з нормою сам стає об'єктом застосування. Причому цей новий елемент не повинен виходити за межі змісту юридичної норми, що конкретизується¹⁷.

Між тим, поступу українського правосуддя у напрямі європейських цінностей поки що не спостерігається. Моніторинг судової практики місцевих та апеляційних судів на предмет застосування ними правових позицій ЄСПЛ дозволяє зробити висновок, що якість посилань на рішення Європейського суду з прав людини залишається низькою. Має місце не лише відсутність обґрунтованості в способах застосування посилань на правові позиції ЄСПЛ, що містяться в його рішеннях, а і їх повна відсутність поряд із некоректним використанням і самих правових позицій на підставі фактичної

подібності «фабул» справ, без урахування всього комплексу юридично значущих обставин. Що ж стосується вищих судів, то хоча вони й застосовують у своїх актах європейські стандарти прав людини, але не прагнуть активно розширювати застосування цих стандартів нижчими судами. Це перешкоджає процесу уніфікації стандартів у галузі прав і свобод людини, і не сприяє орієнтації нижчестоящих судів загальної юрисдикції на правильне і коректне використання правових позицій ЄСПЛ при відправленні правосуддя, що, в кінцевому підсумку, перешкоджає реалізації тих цілей, на досягнення яких були спрямовані ратифікація Конвенції і визнання юрисдикції ЄСПЛ¹⁸.

Отже, підсумовуючи викладене, мусимо констатувати, що національні суди поки що не досягли належного рівня правотворчості при застосуванні права. Відтак, аби забезпечити реалізацію та захист прав і свобод особи в контексті вимог та гарантій, передбачених Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод, особливе значення має приділятися використанню юридичних підходів, особливостей правового тлумачення демократичних та справедливих принципів Європейським судом. Чіткості та однозначності правосуддя можна досягти, якщо в основу рішень вітчизняних судів буде покладено засади справедливості, розумності, моральності тощо. А це залежить не тільки і не стільки від заміни персоналій у суддівських мантиях (хоча оновлення складу суддів теж грає неабияку роль), а, передовсім, від кардинальної зміни підходів та надання їх європейських ознак.

1. *Коруц У.З.* Міжнародно-правовий захист права на справедливий судовий розгляд в практиці Європейського суду з прав людини та правозастосовна практика України: дис. ... канд. юрид. наук:12.00.11. Київ, 2015. С. 95. 2. *Сапожнікова О.* Український судовий прецедент: зустріч з інопланетянином. Збірник виступів. Українська Гельсінська спілка з прав людини «Precedent UA – 2015» Київ: КВІЦ, 2015.С. 398-399. 3. *Шевчук С.* Порівняльне прецедентне право з прав людини. Київ: Реферат, 2002. С. 196. 4. *Geldart W.* Elements of English Law // Prepared by D.C.M.Yardley. London: Oxford University Press,

1966. Р. 8. **5.** *Derham D.P.* Precedent and the Decision of Particular Questions // The Law Quarterly Review. 1963. Vol.79. P. 49. **6.** *Рішення ЄСПЛ від 21 грудня.1999 року у справі «Салгуйейру да Сілва Мота проти Португалії» (Salgueiro da Silva Mouta v. Portugal), заява № 33290/96.* URL: <http://eurocourt.in.ua/Article.asp?AIdx=130> **7.** *Попов Ю.* Рішення Європейського суду з прав людини як переконливий прецедент: досвід Англії та України // Підприємництво, господарство і право. 2010. №11. С. 50. **8.** *Давид Р., Жоффре-Спинози К.* Основные правовые системы современности / пер. с фр. В. А. Туманова. Москва: Международные отношения, 1999. С. 301. **9.** *Москвич Л.М.* Вплив практики Європейського суду з прав людини на судову практику національних судів: текст доповіді. Питання боротьби зі злочинністю: зб. наук. пр. Нац. акад. прав. Наук України, НЮАУ, НДІ вивч. пробл. злочинності ім. акад. В.В. Сташиса НАПрН України. Харків: Право, 2014. Вип. 27. С. 331. **10.** *Смуток М.В.* Застосування формули Радбруха у сучасній судовій практиці // Часопис Київського університету права. 2013. № 3. С. 68. **11.** *Рішення ЄСПЛ від від 19 березня 1997 року у справі «Горнсбі проти Греції» (Hornsby v. Greece), заява № 21722/11.* URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/980_079. **12.** *Погребняк С.П.* Основоположні принципи права: дис. ... д-ра юр. наук: 12.00.01; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2009. С. 312-315. **13.** *Практика ухвалення та перегляду судами заочних рішень у цивільних справах.* URL: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/E32F4458CA0D0386C2257B7C00437718](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/E32F4458CA0D0386C2257B7C00437718) **14.** *Рішення Октябрського районного в м. Полтаві суду від 9 серпня 2016 року у справі №554/11212/14-ц* Архів Октябрського районного в м. Полтаві суду за 2014 рік. **15.** *Рішення ЄСПЛ від 13 листопада 2008 року у справі «Верітас проти України», Заява № 39157/02.* URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/974_418 **16.** *Рішення ЄСПЛ від 20 липня 2006 року у справі «Сокурєнко та Стригун проти України». Заяви № 29458/04 та N 29465/04.* URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/so2376?ed=2006_07_20 **17.** *Гордієнко О.С.* Види конкретизації права // Митна справа. 2014. № 2(92). С. 19. **18.** *Москвич Л.М.* Цит. праця. С. 327-328.

Guyvan Petro. Some questions about the certainty of legal norms in the sphere of their application

This work explores the right to a fair trial, which is one of the defining legal ideas that ensure the protection of human rights. This right consists of institutional and procedural elements. Institutional elements include requirements for the court as an institution, and this, above all, independence, impartiality, its creation on the basis of the law. The procedural components are the minimum requirements for the procedure of the trial, including publicity, the provision of procedural rights granted to the participants in the trial, adversarial proceedings, a reasonable period for the consideration of the case, and the execution of the final judicial decision. In this case, the application and interpretation of the right to a fair trial is carried out by the European Court of Human Rights. The peculiarities of this approach must be taken into account in national law enforcement.

The article analyzes the essence of the legal doctrine, on which the activities of the European Court of Justice are based, namely the judicial precedent that came from the Anglo-Saxon system of law. The content and essence of the notions "ratio decidendi" - part of the court decision, which sets out the rules of law on the basis of which the case was decided, and "obiter dictum" - remarks and conclusions of the court, made by him on issues that do not directly concern the subject of the judgment. Practical differences of these two categories are given, and examples are given that prove the complexity of their differentiation.

The existence of conflicts between justice and legal stability (which consists in monotonous observance of the content of legal norms, without considering whether this content corresponds to the principles of justice) is investigated in the resolution of litigation. The author fully supports the so-called "Radbruch formula", according to which a positive and authoritative sanctioning right takes precedence even when it is unfair and inexpedient in content. But when the acting law becomes flagrantly unfair, incompatible with justice, it becomes unjust by its nature and is not subject to application. It is in this that the principle of the rule of law manifests itself both in law-making and in law enforcement.

The paper concludes that the precedent decisions of the European Court of Human Rights are binding for all subjects of law, and not only for those who participated in a specific examination, and the interpretation contained in these conclusions is, in fact, judicial lawmaking. Especially it concerns those branches of law that con-

tain significant gaps. Actually, the right to a fair trial can be considered in two aspects: in a narrow, reflecting the provisions of Art. 6 of the 1950 Convention, and widely, as it is interpreted in the judgments of the European Court of Human Rights, including the requirements of the certainty of legislation and proceedings. In this case, the requirements of legal certainty in the implementation of law enforcement, although they are not explicitly declared in the Convention, must necessarily be implemented by the relevant actors. Subject to the principle of legal certainty, judicial clarification (concretization) of legal terms and certain fuzzy provisions contained in the law is connected, that is, a reduction in the uncertainty of regulatory legal acts for each particular case. Judicial lawmaking of this kind guarantees the consolidation of confidence in the law, and is systematically included in the elements of the principle of the rule of law (rule of law). This, in turn, provides citizens with the opportunity to confidently plan their behavior, expect clear, understandable, non-discriminatory and certain legal norms, to foresee the possible consequences of using state coercion for violating the rules of law.

Some examples of misinterpretation of the requirements of the Convention by Ukrainian court are given, for example, by unjustifiable delineation of the concepts "the right to a court" and "the right to a fair trial". Meanwhile, according to the established position of the ECtHR, the concept of the right to a fair trial is covered by the content of the right to a fair trial, which is a somewhat broader concept with a complex structure. It is also noted that there are examples that clearly illustrate that insufficiently clear and specific prescriptions of the national legislator in the same sphere of regulation, through their different interpretations in application, can lead to absolutely opposite decisions, and this is a manifestation of the uncertainty of the legal system. The proposals for improving the situation in the field under investigation are presented.

Keywords: fair trial, legal certainty, precedent.